

8. Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации / [ред. Ф. М. Березин, Е. Ф. Тарасов]. – М. : Наука, 1990. – 136 с.
9. Різун В.В. Теорія масової комунікації : підручник / В. В. Різун. – К. : ВЦ «Просвіта», 2008. – 260 с
10. Харченко О. В. Соціолінгвістичні та психолінгвістичні особливості мови тележурналістики / О. В. Харченко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К., 2004. – № 10. – С. 643–652.

УДК 81'367.335

Юлія Ричагівська

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУРЯДНОГО СПОЛУЧНИКА В СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ

У статті досліджено сурядні сполучники, які функціонують у різнотипних складних реченнях поетичного мовлення як показники синтаксичного зв'язку й семантико-синтаксичних відношень між компонентами конструкції; наголошено на функціонально-стилістичних змінах, що їх зазнають сурядні сполучники в поетичному тексті.

Ключові слова: поетичне мовлення, сурядний сполучник, семантико-синтаксичні відношення, семантичність / асемантичність сполучних засобів.

Рычагивская Ю. Особенности функционирования сочинительного союза в сложном предложении поэтической речи. В статье исследуются сочинительные союзы, функционирующие в разных типах сложного предложения в поэтической речи как показатели синтаксической связи и семантико-синтаксических отношений между компонентами конструкции; сделан акцент на функционально-стилистических изменениях сочинительных союзов в поэтической речи.

Ключевые слова: поэтическая речь, сочинительный союз, семантико-синтаксические отношения, семантичность / асемантичность союзов.

Rychahivska Yu. Peculiarities of Co-ordinate Conjunction Functioning in the Complex Sentence in Poetic Speech. In the article the author researched co-ordinate conjunctions which are used in different types of complex sentences in poetic speech as indicators of syntactic connection and expressive means for semantic and syntactic relations between the components of the construction, functional and stylistic changes of co-ordinate conjunctions in poetic speech were underlined.

Key words: poetic speech, co-ordinate conjunction, semantic and syntactic relations, semantics and asemanantics of linking devices.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблем. Хоча ще В. О. Богородицький уперше звернув увагу на те, що сполучники слід розглядати не лише як формальні засоби зв'язку частин складного речення, тривалий час мовознавці вважали сполучник службовою частиною мови, яка не має виразно виявленої самостійної семантики й передає «лише формальну, синтаксичну перспективу, не створюючи, в основному, на відміну від прийменника, перспективи в змісті речення» [5, 334]. Із розвитком функціонального підходу до синтаксичних явищ погляд на сполучник кардинально змінився: його визнали центральним компонентом речення, предикатом предикатів [4, 74]. Про центральне місце сполучника свідчать і сучасні класифікації складних речень, в основі яких – семантичний / асемантичний характер сполучних засобів [1, 301–319; 9, 72].

Традиційно сурядними сполучниками вважають такі, що поєднують граматично рівнозначні компоненти. Ця думка усталилася внаслідок визначення складносурядного речення на основі формально-синтаксичної рівноправності компонентів. Проте дослідження останніх десятиріч засвідчують, що в семантико-синтаксичній структурі компонентів, які поєднані сурядним сполучником, більшою чи меншою мірою відчутні порушення рівноправності, що виявляється, наприклад, приєднанням другого компонента до першого, семантичною залежністю одного компонента від іншого тощо. Цьому, безперечно, сприяє досить загальна, нейтральна семантика більшості сурядних сполучних засобів, їхня факультативність щодо семантичної взаємодії компонентів конструкції.

Спробу лексикографічного впорядкування теоретичного матеріалу про граматичні функції та позиції сполучників сучасної української літературної мови в структурі речення запропонувала К. Г. Городенська. Вона торкнулася й проблемного досі питання типології сурядних сполучників, виділивши шість типів (єднальні, зіставні, протиставні, розділові, приєднувальні, градаційні) [2, 3–4]. У ранніх працях А. П. Грищенка йдеться лише про єднальні, зіставно-протиставні, розділові сурядні сполучники [3], хоча вже в енциклопедії «Українська мова» (2000), урахувавши характер відношень між компонентами й формальні засоби вираження цих відношень – сполучники, – науковець виділив п'ять типів складносурядних речень, а саме: єднальні, зіставні, протиставні, розділові, градаційні [7, 557–559]. Поза типологією сурядних сполучників розглядає засоби приєднання

й В. Л. Рінберг, оскільки до речень із приєднанням відносить такі складносурядні та складнопідрядні речення, «у яких приєднувальні відтінки нашаровуються на основні типи зв'язку, що функціонують у їх складі», і тому приєднаний комплекс сполучається з головною частиною сполучниками, співзвучними із сурядними й підрядними засобами зв'язку, із якими вони не збігаються за реалізацією своїх функцій [6, 23–25].

Специфіка сурядних засобів зв'язку в складних реченнях уже привертала увагу вітчизняних мовознавців. Так, К. Ф. Шульжук присвятив цій проблемі низку публікацій, у яких наголосив на необхідності розмежовувати складносурядні багатоконпонентні речення й сполучення речень, поєднаних сурядними сполучниками, порушив питання ієрархічних / неієрархічних відношень у складносурядних реченнях тощо [9; 10]. Дослідниця багатоконпонентних конструкцій із однорідною супідрядністю Т. М. Шкарбан вивчила роль сурядних сполучників у структурі цих речень [8]. Проте ці та інші дослідження здійснювалися на матеріалі сучасної української літературної мови в цілому. Вимагає аналізу специфіка функціонування сурядних сполучників у різних стилях і жанрах.

Мета статті – виявити особливості функціонування сурядних сполучників у складному реченні поетичного мовлення, установити їхню роль у структуруванні синтаксичних одиниць і вираженні семантико-синтаксичних відношень.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Аналізуючи сурядні сполучні засоби в поетичних текстах ХІХ–ХХ ст., ми встановили, що в складних реченнях у ролі єднального найчастіше вживається сполучник **і**, менше – **й**, **та** (останній ми зафіксували в конструкціях, між компонентами яких установилися відношення одночасності дій, станів): *Скрізь по небу сунуть хмари, і нема ж то їм кінця!* (М. Старицький); *В гірчичнім світлі днів осінніх, на літо старша, ти ідеши, й тече твій погляд темно-синій, як вітер в затінку небес* (М. Вінграновський); *Тільки сонце сміхом як не присне та тополі вартою стоять...* (Б. Олійник).

У структурі складного речення із сурядністю й підрядністю сурядний сполучник посідає центральне місце, оскільки в цій моделі провідний саме сурядний зв'язок. Два блоки в таких багатоконпонентних реченнях здебільшого поєднані сполучником **і**: *Я вимкну*

світло, й запалю свічу, і принесу із саду пізні квіти, і дощ до ранку буде шепотіти святі слова, які я промовчу (М. Луків); Немало ми воювали, стоптали чобіт рудих, і якщо згадати мертвих, то я зажурюсь по них (А. Малишко).

Відомо, що єднальні сполучники належать до універсальних засобів поєднання частин і компонентів, а роль виразників семантико-синтаксичних відношень перебирають на себе інші засоби. Так, недиференційований сполучник **і** послідовно представлений у реченнях із причиново-наслідковими та умовно-наслідковими відношеннями, останні при цьому виражені семантикою компонентів конструкції: *Час минав – і з творів Іоанна виразно проступав знов твір Арістофана (М. Вороний); В підсохлому тісті кленова лопата вийме з черені, де пікся в теплі, – і зачарується білена хата з сонця пахучого на столі (І. Драч).* Ідентифікаторами семантико-синтаксичних відношень виступають також лексичні актуалізатори, завдяки яким на базові семантико-синтаксичні відношення нашаровуються значеннєві відтінки: *Куди не глянеш – скрізь біліє, в очах стоїть немов туман, і тільки де-де бовваніє з-під снігу нежер та бур'ян (І. Манжура); Старесенька іде чиясь бабуся, і навіть хтозна, як її ім'я (Л. Костенко).*

Для зіставлення й протиставлення в поетичному мовленні активно вживають сполучник **а**: *Зніми мені легенькою рукою сніжинку із брови, а з серця – лід поважності, печалі, супокою, всього, що я надбав за стільки літ (Д. Павличко); І світло те, що блима де-не-де, освітить правий шлях твого народу, а темрява навіки пропаде (В. Самійленко); Неждано слава немала крилом торкнулася чола, а він – не звик до неї (М. Луків); Ти смієшся, а я плачу, великий мій друже (Т. Шевченко).* Послідовно вживають протиставний сполучник **але**, його замітник **та**: *Терпець урвавсь, – але бринять надії... (М. Старицький); І розцвіла, як квітка, мова на рідній ниві, над струмком, але прийшла на лан корова і завертіла язиком ... (М. Вороний); Буде в нас і кохання, і сльози, а комусь не забракне і мук, та ніякі вітри і морози не погасять тепла наших рук (В. Симоненко).* У 25 % складних речень із сурядністю й підрядністю між блоками також установлені протиставні відношення; вони виражені частіше сполучником **та**, рідше – **але**: *Як хочеш, доле, так собі і думай, та до понять словесних – доростай (Г. Чубач); Щоб критиків послухать – це не вадить, але не тих, хто сам життя не зна*

(П. Тичина). Саме широким використанням сполучника **та** в реченнях із протиставними відношеннями А. П. Грищенко пояснив його периферійне вживання в єднальних складносурядних конструкціях сучасної української мови [43, 42]. Протиставні сполучники **зате**, **проте**, **однак** у поетичному мовленні перебувають на периферії щодо вживання: *Мій біль бринить, **зате** коли сміюся, то сміх мій рветься джерелом на волю!* (О. Теліга).

Для вираження різних відтінків зіставної та протиставної семантики досить часто поряд із наведеними сполучниками використано лексичні конкретизатори (прислівники, частки, сполучники тощо): *Сивів і сохнув з нетерплячки папа, **але ж** мистецтво вимагає жертв!* (Б. Олійник); *Зійдемо на гору, спочинемо, **а тим часом** твої сестри-зорі, безвічні, попід небом попливуть, засяють* (Т. Шевченко); *Широким помахом крил дужих своїх високо піднісся орел сизокрилий, все вище та вище до хмар золотих, **та й** хмари його не спинили* (В. Самійленко). Подібні випадки, коли семантико-синтаксичні відношення виражають аналітичним способом, засвідчують зміни в сполучниковій системі сучасної української літературної мови. Це дає підстави деяким мовознавцям розглядати окремі з таких поєднань сполучників із лексичними конкретизаторами як такі, що становлять функціонально цілісні одиниці, тобто стають вторинними складеними сполучниками, які або виражають ті самі семантико-синтаксичні відношення, що й базовий сполучний засіб, або вже стали виразниками відмінного, порівняно з традиційним сполучником, семантико-синтаксичного відношення [2, 217].

Уживання одиничних розділових сполучників обмежене. Посилена роздільність у чергуванні фактів найчастіше позначається вживанням повторюваного сполучника **то...**, **то**: ***То** сам приймає, **то** прийоми ждуть* (Г. Чубач). Взаємовиключення певних явищ передають за допомогою повторюваних сполучників **чи...**, **чи**; **чи то ...**, **чи то**, які можуть бути й одиничними: ***Чи то** праця задавила молодую силу, **чи то** нудьга невсипуща його з ніг звалила* (Т. Шевченко); *Хіба тремтить моя рука **чи** пісня й думка кволі?* (Леся Українка). Типовий для сучасної літературної мови спосіб вираження розділових семантико-синтаксичних відношень за допомогою сполучника **або** в поетичному мовленні виявився периферійним. У складних реченнях із сурядністю й підрядністю (сурядний зв'язок тут проведений) розділові сполучники практично не представлені.

Типовою для сурядних сполучників є функція поєднання, протиставлення / зіставлення чи розділення рівноправних підрядних у конструкціях з однорідною супідрядністю та багатокomпонентних одиницях, у структурі яких виділяють блок однорідних супідрядних. Внутрішній сурядний зв'язок між однорідними супідрядними компонентами часто увиразнений завдяки пропуску однакових підрядних сполучних засобів у другому й наступних компонентах та вживанням на місці пропуску сурядних сполучників: *Я знову їхав по Україні, по тих дорогах польових, де вздовж цвітуть сокирки сині, пливе гречок пахучий сніг, шепочуть вівса сизостеблі і верби хиляться до греблі* (М. Рильський). У багатьох проаналізованих конструкціях з однорідною супідрядністю сурядний сполучник виражає семантико-синтаксичні відношення, які неможливо було б передати за допомогою підрядних засобів зв'язку: *І ще тоді, оповесні, я думав, що ти знайдеш себе у дітях чи в роботі і все забудеться, пригоїться, примре, а час і простір зроблять своє діло ...* (М. Вінграновський).

Сурядний засіб зв'язку формально виявляє рівноправність компонентів підрядного блоку й тоді, коли в блоці однорідних супідрядних перед підрядним сполучним засобом стоїть сурядний сполучник: *Я зір будив – обводив кругогляд і відчував крізь димку нерухому, як обсипався дах княжого дому, як крякав крук і як клубочивсь гад* (М. Зеров).

Уживання сурядного сполучника на початку віршового рядка, що збігається з початком речення, зазвичай засвідчує втрату сполучником єднальної чи будь-яких інших функцій та використання його для приєднання нової синтаксичної конструкції до попередньої: *На дзвін не йшли, / а плазували лігма / раби та блазні, дуки й королі, / і роззявлявсь собор, / немов солодка стигма / безвольної й самітної землі. / І падали, / і дерлись під склепіння / тіла без рук і руки, що без тіл* (М. Бажан); *І коли твоя душа воскресла / знову мчиться у осяйну путь, / не питай, чиї надхненні весла / темний берег вміли підштовхнуть* (О. Теліга); *А прийде смерть – я буду жити, жити, / бо на землі ніщо не пропада* (В. Сосюра). Функції засобів приєднання у віршовому мовленні зазвичай виконують сполучники **і, та, а, ні, ані**, які вже втратили чіткий поділ на єднальні, зіставні, протиставні чи розділові, тому мають спільне призначення – приєднують додаткові (іноді емоційні) одиниці (у складному реченні – компоненти), пов'язані зі змістом попередньої частини.

Градаційні відношення в поетичному тексті практично не представлені, ми зафіксували в ролі показника цих відношень вторинний складений сполучник сурядності **не тільки... але й**: *Не тільки жайворонки нас, мене й товаришів, вітали, але й гречки в той самий час рожевим гомоном співали* (М. Рильський).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у поетичному мовленні сурядні сполучники, які поєднують частини й компоненти складних речень, зазнають структурних і смислових змін. Потенціал системи сурядних сполучних засобів у поетичному мовленні зростає як за рахунок асемантизації сполучників, так і через залучення лексичних елементів, які збагачують семантику новими відтінками. Факультативність багатьох сполучників сурядності щодо вираження семантико-синтаксичних відношень активізує стилістичне звучання конструкції. Загалом у таких випадках ідеться про широкі можливості сполучникової системи української мови, які засвідчують високий ступінь розвитку останньої.

Ця публікація продовжує попередні дослідження автора, пов'язані зі з'ясуванням специфіки синтаксичної організації поетичного мовлення, та окреслює перспективу для подальшого вивчення цієї проблеми.

Список використаної літератури

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
2. Городенська Катерина. Граматичний словник української мови. Сполучники / К. Г. Городенська. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2007. – 340 с.
3. Грищенко А. П. Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові / А. П. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1969. – 155 с.
4. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 335 с.
5. Курс сучасної української літературної мови : [за ред. Л. А. Булаховського]. – К. : Рад. шк., 1951.
6. Т. 2. : Синтаксис. – К. : Рад. шк., 1951. – 408 с.
7. Рінберг В. Л. Приєднувальні конструкції та їх статико-динамічні параметри (на матеріалі російської літературної мови) / В. Л. Рінберг // Мовознавство. – 1979. – № 1. – С. 20–31.
8. Українська мова : енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 750 с.
9. Шкарбан Т. М. Особливості функціонування сурядних сполучників у складних конструкціях з однорідною супірядністю / Т. М. Шкарбан //

- Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Вип. 12. – Рівне : РДГУ, 2004. – С. 19–23.
10. Шульжук К. Ф. Класифікаційні параметри складного речення / К. Ф. Шульжук // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Вип. 13. – Рівне : РДГУ, 2005. – С. 70–73.
11. Шульжук К. Ф. Складносурядні багатокomпонентні конструкції / К. Ф. Шульжук // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. Херсон. держ. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. – Вип. 12. – Херсон : ХДПУ, 2004. – С. 53–58.

УДК 304.659.3

Марія Рожило

СЕМАНТИКА ДОМІНАНТНИХ КОНЦЕПТІВ У РЕЛІГІЙНИХ МЕДІА-ТЕКСТАХ ОН-ЛАЙН-ФОРМАТУ

Проаналізовано актуальні проблеми релігійної комунікації в інформаційному просторі мас-медіа. Досліджено контент релігійних медіа-текстів он-лайн-формату. З'ясовано семантику ключових концептів.

Ключові слова: релігійна комунікація, концептуальні засади, комунікативні технології, концепт, семантика.

Рожило М. Семантика доминантных концептов в религиозных медиатекстах он-лайн-формата. Проанализированы актуальные проблемы религиозной коммуникации в информационном пространстве масс-медиа. Исследовано контент религиозных медиатекстов он-лайн-формата. Определена семантика ключевых концептов.

Ключевые слова: религиозная коммуникация, концептуальные основы, коммуникационные технологии, концепт, семантика.

Rozhylo M. Semantics of Dominant Concepts in Religious Mediatexts on-Line of Format. The issue of the day of religious communication is analysed in informative space of mass-medias. Investigational kontent of religious mediatexts on-line of format. Semantics of key konceptis is found out.

Key words: religious communication, conceptions, communicative technologies, koncept, semantics.

Постановка наукової проблеми та її значення. Релігійні тексти мають потужний вплив на формування та розвиток національної свідомості українців, про що свідчить актуалізація новітніх форм